

Опште напомене о жртви силовања и стању у коме се налази током и након силовања

Специфичност кривичног дела силовања садржана је у чињеници да је реч о инкриминацији која се, на срећу, не испољава често, са једне стране, док, с друге стране, изазива посебну пажњу и интересовање, како најшире јавности, тако и науке и струке (Поповић, 2010:110; Marinković, 2012:53,54). Специфичност се огледа и у чињеници да је жртва силовања током извршења кривичног дела изложена нападу и агресији учиниоца, много више него што је то случај код других кривичних дела, са изузетком убиства. Њен положај током самог чина насилне обљубе веома сликовито описују Davison и Neale (Davison, Neale, 1999:409), који наводе да (парафразираћемо) *свака жртва на доживљено силовање индивидуално реагује на себи својствен начин, те да сама реакција варира у зависности од карактеристика и врсте сексуалног напада, места и начина извршења, саме жртве, социјалне подршке, односа између жртве и учиница и сл. У минутима или секундама које претходе силовању жртва почиње да препознаје опасну ситуацију у којој се налази, али једва може поверовати шта ће јој се догодити, док је током минута самог напада првенствено и више од свега у страху за свој живот. Физичко насиље над њеним телом и нарушавање њене слободе изазивају у њој бес, али жртва такође осећа и своју рањивост, у смислу да није у стању да надвлада јачег нападача, те да је њен могући отпор озбиљно смањен страхом и ужасом.* Када жртва осети страх који се граничи са паником, повећава јој се искривљеност перцепције, размишљања и расуђивања, при чему је њено целокупно понашање усмерено на спасавање сопственог живота. Све оно што је научено током живота, укључујући и механизме одбране од потенцијалног нападача, заборавља се у тим тренуцима, док до изражаја долазе инстинкти за преживљавање. Стање у којем се жртва налази током чина силовања Griffiths (Griffiths, 1992:177-179) пореди са стањем у којем се налазе таоци у току отмице (талачких криза), с том разликом што је трајање силовања, у поређењу са кризом са таоцима, неупоредиво краће, уз напомену да је перцепција времена код жртве силовања искривљена, тако да јој се чини да само силовање траје бескрајно дуго. Према Нерману (навед. према Војанић, 2006:46), код жртве се у тренутку сексуалног напада јавља *трауматска реакција*, њен систем самоодбране постаје дезорганизован, нарочито у тренутку када постаје свесна да ни бег ни отпор неће бити могући. Тек када учинилац доврши напад и насилну обљубу, жртва долази у ситуацију да може да се погађа са нападачем да је пусти, с тим да му обећава да га неће пријавити или да ће остати неко време непомична, или, с друге стране, да у паду концентрације учиниоца вреба прилику да побегне.

Губитак контроле над телесним покретима и функцијама се код силовања често сматра највише деградирајућим аспектом целог трауматског искуства кроз које жртва пролази. Недељама и месецима након силовања жртве прогони осећај понижености, одбачености, депресије и напетости. Жртве често осећају и преузимају на себе кривицу за чин који им се догодио, некада размишљају и о освети. Положај жртве се усложњава у самом кривичном поступку, посебно у судници, где се среће са осумњиченим и његовим браниоцима, док је жртва углавном сама, као сведок у поступку. Њена права брани тужилац, са којим углавном није у контакту изван суднице. У том погледу жртва је препуштена самој себи и нападима (одбрани) осумњиченог и његових адвоката, који на све начине настоје да је дискредитују питањима о сексуалној прошлости, сексуалним навикама, партнерима које је имала и сл. (Војанић, 2006:46).

Велика је вероватноћа да жртва након силовања испољава симптоме анксиозности и/или депресије. Емоционалне последице дела могу пореметити њене односе са родитељима, породицом, угрозити брачни статус, изазвати непримерене реакције и сл. Жртве могу осећати низ психолошких манифестација самог злочина, попут страха, туге, љутње или очаја праћеног сталним осећајем претње, услед чега се развија осећај сопствене или туђе кривице за оно што се десило, негирање сопствених жеља и ставова, промена понашања, губљење осећаја за улогу жене и мајке итд. Ради лакшег разумевања стања жртве након извршеног силовања, у литератури се истиче да оне, након извршеног кривичног дела, у основи пролазе кроз три специфичне фазе које се сукцесивно надовезују једна на другу, и то (Modly, 1996:17):

1. фаза (*стање*) *акутне реакције*;
2. фаза (*спољашњег*) *прилагођавања*, и
3. фаза *интеграције и резолуције*.

Стање или фаза акутне реакције се јавља у првим данима после извршеног силовања. Због шока у коме се налази, жртва често није у стању да пружи прецизнији опис догађаја и нападача. Акутна реакција на виктимизацију, односно повреду и угроженост њеног живота и тела, може довести до привременог поремећаја психичких функција, односно до стања снажног узбуђења, раздражљивости, сужења свести, потпуне или делимичне амнезије, у већој или мањој мери агресивности према околини или себи итд. Након фазе акутне реакције следи фаза спољашњег прилагођавања. Уствари, реч је о *псеудоприлагођавању* жртве амбијенту у којем живи и ради и враћању свакодневним обавезама и активностима, уз потискивање беса и било каквих других емоција везаних за трауматично искуство. Жртва у овој фази тврди да се опоравила и да јој (даља) помоћ није потребна, што по правилу не одговара њеном стварном психофизич-

ком стању. Потврда за то је и наступање треће, тзв. фазе интеграције и резолуције у којој жртва постаје депресивна, уз испољавање потребе да говори о ономе шта јој се десило. У таквом стању жртва постаје склона самооптуживању због свега што јој се догодило, јављају се фобије праће-не ноћним морама, које могу трајати и које је тешко пребродити.

Генерално, може се рећи да је данас у криминалистичко-психолошкој литератури и пракси општеприхваћен став да се, након виктимизације, код жртава силовања јављају стања анксиозности и депресије, поремећаја сна, осећаја кривице и срама, раздражљивости и сличне реакције које утичу на њено психофизичко здравље и опоравак, као и на квалитет дате изјаве о самом догађају. Реч је о дуготрајним, озбиљним и често неизбрисивим психичким траумама, а не о краткотрајним и пролазним стањима и реакцијама.

Обавештење (пријава) о силовању од стране жртве

Пријава (обавештење) о извршеном силовању у највећем броју случајева долази од саме жртве. После пријаве саме жртве, по учесталости су најбројније пријаве особа блиских жртви (најчешће родбина и пријатељи), којима се она поверила. Пријаве здравствених установа (у којима је жртви пружена медицинска помоћ), анонимне и псеудонимне пријаве и оперативна делатност полиције такође се могу јавити као начин сазнања, истина знатно ређе у односу на два претходно наведена начина, док се пријаве сведока, јавно поговарање и самопријава учиниоца у пракси изузетно ретко јављају. Сама пријава, односно обавештење о извршеном кривичном делу, суштински представља тзв. *прелиминарни разговор*¹ са жртвом силовања и генерално се може обавити на сваком месту, у било које време. То може бити полицијска станица, стан жртве или стан њеног пријатеља, медицинска установа и сл. Некада је боље отићи у стан жртве и примити пријаву, него инсистирати да она дође у полицијску станицу (жртва може да се плаши доласка у станицу). Пријава се може узети и у здравственој установи, када је жртва у лошем психофизичком стању и када јој се указује лекарска помоћ. У случају да се пријава прима у стану жртве, из просторије у којој се са жртвом обавља прелиминарни разговор треба одстранити све укућане, пријатеље, комшије и сл., односно све присутне, осим ако жртва не инсистира да неко буде уз њу док даје изјаву. У здравственим установама примање пријаве је отежано, имајући у виду

¹ Пријава силовања је суштински обавештавање о извршеном кривичном делу и, по правилу, подразумева краћи разговор полицијског службеника са жртвом силовања о томе шта се десило, где и када, ко је извршилац и слично. У том смислу, сама пријава представља *прелиминарни разговор* са жртвом силовања, након којег следи, када се за то стекну услови, детаљан *криминалистички разговор* или *интервју*, који обавља криминалиста, по правилу специјализован за сузбијање ове врсте деликата.

стање жртве, нарочито ако се ради о тешким повредама. Жртва може бити на интензивној нези, тако да разговору присуствују и други пацијенти, чиме се отежава сама комуникација. Разговор се може обавити и у ходнику, лекарској ординацији и сл., што изазива радозналост пролазника, услед чега жртва може бити деконцентрисана, или због стида може прећутати многе битне детаље.

Када је реч о пријави жртве, она може уследити одмах након извршеног силовања, чим је жртва била у могућности да то уради, или одређени период времена након тога. У првом случају жртва долази у просторије полиције, прилази позорнику на улици, са лица места позива телефоном полицију, хитну помоћ или чланове породице, долази у медицинску установу и сл. Обично је у стању великог шока и емотивне узнемирености, уплашена и повређена. Уколико се жртва не налази у медицинској установи, полицијски службеник ће узети податке о њој и обавити разговор кроз који ће се, у краткој и сажетој форми, упознати са догађајем. Полицијска дежурна служба ће на место догађаја упутити службенике у циљу његовог обезбеђења, док ће се жртва хитно упутити у медицинску установу како би јој се пружила лекарска помоћ и обавио форензичко-медицински преглед и анализе. Такође, дежурна служба ће о догађају обавестити и криминалисту специјализованог за проблематику сузбијања сексуалних деликата, који ће, заједно са екипом за вршење увиђаја, отићи на лице места и извршити увиђај, као и друге потребне мере и радње. Након доласка жртве из медицинске установе, криминалиста ће са њом обавити *детаљан* криминалистички разговор (криминалистички интервју).

Уколико жртва силовање пријављује након одређеног, краћег или дужег периода времена, претпоставка је да то чини доласком у просторије полиције, те да се не налази у ургентном психо-физичком стању које захтева хитну лекарску помоћ и преглед. Након прелиминарног разговора од стране полицијског службеника коме је кривично дело пријављено (обично у дежурној служби), жртва ће се упутити у просторије криминалистичке полиције, где ће криминалиста са њом обавити детаљан разговор. Ако има потребе и ако је то сврсисходно, следи њен форензичко-медицински преглед, док ће овлашћена лица извршити увиђај на лицу места. Треба имати у виду да се увиђајем могу утврдити и чињенице које указују на некомплементарност исказа жртве и њеног описа догађаја са општим изгледом лица места и предметима и траговима нађеним на њему. Тиме се поставља питање *лажног пријављивања силовања*, односно *фингирања* кривичног дела. Зато увиђај, у принципу, треба вршити и након дужег протеча времена од самог извршења силовања, јер се и тада на лицу места могу констатовати разне чињенице, како оне која иду у прилог исказа жртве, тако и оне која указују на нелогичности и контрадикторности њене изјаве.

Непријављивање и лажно пријављивање силовања од стране жртве

Из претходног излагања може се, макар и делимично, схватити сва сложеност феномена силовања и специфичност положаја жртве у њему, њеног трауматичног доживљаја и искуства. Зато не треба да чуди што из такве комплексности произлази чињеница да се жртве силовања, иако дубоко свесне кривичног дела и његових психофизичких последица, често одлучују да не пријаве догађај истражним органима, чиме елиминишу могућност проналаска учиниоца и његовог кажњавања. На тај начин се директно утиче на раст тзв. *тамне бројке* силовања, чије димензије су тешко мерљиве, због чега у литератури и нема јединственог става о њеним размерама – према неким проценама она прелази 50% (Бошковић, 2005:89; Hazelwood, Burgess, 2001:7), према другим износи 68% (Bureau of Justice USA, 1996; навед. према Hazelwood, Burgess, 2001:7), док се према трећим она креће у интервалу између 75% и 95% у односу на укупан број стварно извршених силовања (НМСПСИ, НМІС, 2007:8). На жалост, реалност је таква да понижење и бол које жртва доживљава током силовања могу бити додатно увећани, па чак и мултиплицирани његовом пријавом и истрагом. Зашто је то тако, зашто жртва не пријављује насилну обљубу којој је била изложена? Истраживања указују на више разлога, од којих се посебно истичу (Koss, 1993; Resnick and colleagues, 1996; Acierno, Resnick and Kilpatrick, 1997, навед. према Hazelwood, Burgess, 2001:7): 1) страх жртве од одмазде учиниоца, посебно ако је нападач познат жртви (живи у њеној средини или чак у породици); 2) страх жртве од етикетирања као жртве силовања, са свим негативним последицама такве етикете; 3) страх жртве од осуде средине и кривице ње саме за то што јој се десило; 4) негативни исходи истрага претходно пријављених силовања (укључујући ослобађајуће пресуде оптужених) о којима се жртва упознала кроз телевизијске емисије, путем новина или на неки други начин; 5) недостатак подстицаја од стране других да са жртвом разговарају о злостављању, и 6) страх од психолошких последица пријављивања (појава анксиозности или депресије као резултат разговора и подсећања на догађај). Нема сумње да су разлози непријављивања бројни и сложени, тако да их ради лакшег излагања условно сврставамо у четири групе:

1. разлози који проистичу из односа жртве и учиниоца;
2. разлози који проистичу из социјалне (друштвене) реакције;
3. разлози везани за рад истражних органа, и
4. субјективни разлози жртве.

Разлози непријављивања који произлазе из односа жртве и учиниоца сами по себи могу бити бројни и сложени. Наиме, да ли ће жртва прија-

вити силовање умногоме зависи од тога да ли је реч о жртви познатом извршиоцу, односно од степена њиховог познанства. Истраживања показују да се жртва и учинилац у великом броју случајева силовања познају, при чему жртве које познају своје нападаче често одуговлаче са пријавом или се једноставно не одлучују на тај корак (Feist, 2007:87). Разлози кашњења или непријављивања могу бити и страх од могућих репресалија од стране учиниоца или његових пријатеља и родбине, сумња да се неће поверовати у оптужбу против човека са којим је жртва претходно била у интимној вези и, на крају, забринутост због могућих негативних последица које би због кривичног гоњења могао доживети сам учинилац, у случају материјалне зависности жртве од силоватеља. У том смислу, жртве силовања могу постати својеврсни *таоци* учиниоца у смислу да су присиљене на непријављивање (претња смрћу, њој или лицу које јој је блиско, уколико пријави силоватеља). Жртва се може и идентификовати са учиниоцем или према њему имати осећај захвалности, љубазности или разумевања јер јој је у тренутку самог напада испунио највећу жељу – оставио је у животу. У таквим случајевима жртва уопште неће пријавити кривично дело или ће га пријавити са знатним закашњењем, када је прође осећај *захвалности*.

На жртву силовања се још увек гледа кроз призму многих друштвених предрасуда. Пријава силовања и сазнање да је она та која је била предмет насилне обљубе, изазваће у жртвиној околини различите коментаре, од оних који јој пружају подршку и сажаљење, до оних који је осуђују и критикују. У конзервативним срединама жртва ће понети својеврсну *стигму*, на њу ће се гледати са подозрењем, а уколико није удата, то ће јој знатно отежати ступање у брак. Њен брачни партнер гледаће је *другим очима*, сумњаће у њену честитост и допринос извршеном делу, што може угрозити и сам брак. У појединим случајевима жртва неће добити подршку чак ни своје породице и родитеља, јер је наводно осрамотила њихов углед и добила оно што је тражила (слободнијим стилем одевања или касним изласцима). С друге стране, непријављивањем силовања жртва жели да сачува свој и углед своје породице, односно да себе и њих заштити од осуде средине и презира. Питање сумње у допринос жртве силовању и његовом провоцирању неретко постаје централно питање, чему доприноси јаз између стварног искуства жртве и дубоко укореењених веровања и предрасуда везаних за силовање. Конвенционални друштвени ставови не само да не признају одређене форме силовања, већ их гурају у контекст добровољних сексуалних односа, због чега су многе жене навикнуте да угађају жељама својих партнера и да им се потчињавају, чак и онда када то не желе (силовање у браку или вези). На крају треба рећи да се жртве боје и публицитета (позитивног или негативног) кроз медије.

Разлози за непријављивање везани за рад полиције и правосудних органа такође су веома значајни. Један од типичних разлога у овом случају је

веровање жртве да јој полиција и правосудни органи не могу помоћи, односно да не могу или не желе да открију учиниоца. У том смислу, хронологија претходно вођених истрага и поступака који су често резултирали обуставом поступка или ослобађањем окривљеног могу обесхрабрујуће да делују на жртву. Код жртве може постојати и страх од реакције припадника служби за спровођење закона на њену пријаву. Полицијски службеници и радници правосуђа, иако је то на *папиру* недопустиво, у пракси могу изразити сумњу и подозрење у наводе жртве, посебно у случајевима када је жртва била у одређеном односу са учиниоцем, или се бави одређеним послом (конобарица, проститутка, хостеса и сл.). Независно од тога, сама истрага захтева од жртве да изнесе веома осетљиве податке у вези са силовањем, који код ње изазивају осећај непријатности и срамоте (да ли се радило о аналном или оралном сексу, какво је сексуално искуство жртве, да ли је дошло до пенетрације пениса, ејакулације и сл.). Као један од разлога за непријављивање силовања наводи се и дужина судског поступка, јер жртва не жели да буде изложена дуготрајном судском процесу. Некада жртва сама процењује да нема довољно материјалних доказа о извршеном силовању, посебно ако касни с пријавом. Уочено је да што је већи проток времена од тренутка извршења кривичног дела силовања до његовог пријављивања, већа је неповерљивост полиције у саму пријаву. Знатан број полицијских службеника верује у *стереотип* да је *одложена* пријава силовања једнака *лажној* пријави, иако такав став нема везе са реалношћу и не узима у обзир психофизичко стање жртве након силовања, као што је шок, понижење, срамота, страх и слично, о чему смо претходно говорили.

У групу личних (субјективних) разлога за непријављивање силовања спада непостојање свести код жртве о виктимизацији и погрешна перцепција самог догађаја. Разлози који доводе до непостојања свести о виктимизацији могу бити узраст жртве (деца), душевна болест или поремећеност, заостали душевни развој, алкохолна опијеност или дејство психоактивних супстанци које доводе до губитка свести и сл. У другом случају, услед погрешне перцепције догађаја узроковане шоком, страхом, алкохолном и опијеношћу изазваном психоактивним супстанцама, жртва сама себе осуђује за то што јој се десило, сматра да се није довољно бранила током напада и сл.²

² Криминалистичке истраге силовања под дејством алкохола или психоактивних супстанци обично прати недостатак доказа, с обзиром да многе жртве након освешћења и не знају да су силоване, или то схватају тек након протекла извесног времена које нужно узрокује *трасеолошку ентропију*. Силовање уз помоћ психоактивних супстанци представља наизглед идеално *кривично дело за учиниоца* – на овај начин њему је олакшан пут до силовања, не мора да користи физичку силу или претњу, не мора да брине да ће жртва пружати отпор или својим повидима некога узнемирити. Такође, жртвама је често нарушено сећање, налазе се у стању антероградне амнезије и не препознају знакове сексуалног насиља након злочина. Када дођу свести, обично примећују да се налазе на другој локацији од оне за коју се сећају да су на њој биле последњи пут. Чак и када жртва посумња да је силована под дејством дроге, органи кривичног гоњења налазе на баријери и непознаницу како да прикупе доказе на прави начин. Неке жртве су у стању да препознају да су силоване, јер на

Када је реч о пријави силовања и исказу жртве о самом догађају, могу се разликовати три ситуације у погледу његове истинитости, односно компатибилности са реалним догађајем и реалним стањем ствари. Прва подразумева пријаве, односно информације које у потпуности одговарају самом догађају, онако како се одиграо, и оне захтевају исправну перцепцију жртве о себи, свом трауматичном искуству и учиниоцу. У ову групу спадају и пријаве, односно искази, у којима жртва, свесно или несвесно, прећуткује одређене информације. Другим речима, у овом случају је важно да све што жртва наведе у свом исказу одговара реалности, како истражни органи не би поступали на основу погрешних информација, без обзира на квантитет таквих информација – важан је њихов квалитет. Друга ситуација укључује пријаве које су делимично истините и тачне, односно делимично нетачне и необјективне. У њима се подразумева да се инкриминисани догађај, односно силовање, заиста и десило, али да одређене информације у пријави у већем или мањем обиму не одговарају реалности. Нетачне информације жртва може изнети свесно, односно умишљајно, или несвесно. Такав случај је са пријавама стварно извршених силовања у којима жртве *преувеличавају* сам догађај и његове последице. Разлози за то могу бити умишљајни (жеља за осветом учиниоцу кроз већу казну) или нехатни (услед страха, узбуђења и сл. дошло је до погрешне перцепције догађаја). Поред њих, у ову групу спадају и пријаве у којима жртва, умишљајно или нехатно, износи нетачне информације о учиниоцу или саучеснику (како би га прикрила или како би оптужила невино лице, односно погрешно је запазила одређене детаље и околности везане за учиниоца), односно о себи и свом доприносу кривичном делу (изазивала је силоватеља, кокетирала са њим, пристала да оде у његов стан и сл.). Трећа ситуација подразумева пријаве силовања које су лажне, односно неистините у смислу да се само силовање није десило. По правилу, оне су умишљајне и могу укључивати одређено лице као извршиоца (силоватељ), или непознатог извршиоца. Шири контекст догађаја, који укључује и силовање, у пријави и исказу може бити измишљен у потпуности, или се сам чин насилне обљубе, који се није десио, смешта у оквире догађаја који се реално догодио (приватна журка, прослава у бару и сл.).

Које су размере лажних пријава силовања тешко је рећи – у релевантној литератури се налазе прилично опречна мишљења. Према једним, овај проценат је приближно исти као и код других кривичних дела, и креће се између 3% и 8% (Kelly et al., 2005:47), други указују на бројке од 30% до 40% у укупној маси пријављених силовања (Бошковић, 2005:89), док трећи тврде да овај удео износи од 41% до 77% укупног броја пријавље-

себи уочавају трагове сексуалног искориштавања, као што су трагови сперме, нису обучене или су полуобучене, осећају вагиналну или аналну трауму, тј. бол, имају модрице и огреботине по телу. Значајно је ако се жртва може сетити где је била пре него што је дошло до сужења свести, односно гдје је излазила, како би се могло започети трагање за лицима која су била у њеном друштву.

них силовања (League, 1985; Kanin, 1994). Веровање о великим размерама лажних пријава силовања посебно је распрострањено међу полицијом. Истраживање спроведено у САД почетком осамдесетих година прошлог века показало је да испитани полицајци верују да је приближно три од пет пријава силовања лажно или погрешно (Jordan, 2004:32). Слично је било и са истраживањем у Шкотској, у којем су се детективи изјаснили да верују да је број лажних пријава силовања веома чест, при чему је један од анкетираних истакао да је, према његовом искуству, однос стварних и лажних силовања чак 1:20 (Jordan, 2004:32). Kelly и сарадници (Kelly, L. et al, 2005:83) наводе да несугласице око процента лажних пријава подстичу *културу скептицизма* у погледу свих пријава, што може бити посебно опасно у случају таквог неповерења код полиције и правосудних органа. Жртве услед тога могу имати страх да њихова пријава неће бити озбиљно схваћена, те одлучити да не пријављују злочин.

Умишљајне пријаве силовања које се није десило, као и умишљајне, делимично (не)тачне пријаве, могу бити праћене предметима и траговима који не одговарају стварности и који су конструисани од стране жртве или њој блиског лица. Реч је о *фингирању кривичног дела силовања*, у потпуности или појединих његових делова. Другим речима, фингирано силовање је силовање које се није уопште десило, или се десило на другачији начин и под другачијим околностима од оних које се наводе у пријави. Такав приказ догађаја који не одговара стварности називамо фингираним догађајем, односно у случају силовања, с обзиром да је реч о кривичном делу, фингираним кривичним делом.

Поставља се питање зашто неко лажно пријављује силовање, односно који су мотиви фингирања силовања? Генерално, мотиви могу бити рационални и ирационални, односно непатолошке и патолошке природе. Наки од најчешћих непатолошких мотива су: 1) љубомора; 2) освета; 3) оправдање трудноће (најчешће ван брака, обљуба од стране члана породице, обљуба злоупотребом поверења и сл.); 4) принуда на склапање брака; 5) срам од затицања у добровољној обљуби (од родитеља, супруга и сл.); 6) приписивање силовању добијене полне болести; 7) жеља да се постигне нека имовинска корист; 8) добијање одобрења за легалан прекид трудноће; 9) жеља за деградацијом партнера; 10) жеља за већом пажњом и бригом (од стране супруга, емотивног партнера, родитеља и сл.); 11) жеља да се исходује прекид везе са особом која се оптужује итд.

Неки од патолошких мотива били би халуцинације (девојке у пубертету ако су психопатске конституције, могу у својој машти врло интензивно доживети разне сексуалне сензације и заменити их са стварношћу), мазохизам, хистерија и претерана сексуална узбуђеност и сл. (Modly, 1996:23).

Као што смо већ поменули, фингирана силовања могу укључивати пријаву конкретног лица као силоватеља, или се могу односити на непо-

знатог извршиоца. Далеко су опасније пријаве које се односе на конкретно лице као учиниоца, с обзиром да постоји опасност оптужбе и осуде невинне особе, посебно ако су добро осмишљене и поткрепљене фингирањем траговима. Зато у овим случајевима криминалиста посебно мора да има на уму сентенцу да је *боље да сто извршилаца остане на слободи, него да једно невино лице буде осуђено*, односно, како је то често истицао Алексић (Алексић, Шкулић, 2002:26), да *криминалистика мора бити мач за преступнике и нада за невино оптужене*. Ако су у питању, као мотиви фингирања, љубомора, освета, принуда на склапање брака, срам приликом затицања у добровољној обљуби, жеља да се исходује прекид везе са особом која се оптужује, жеља за деградацијом партнера или жеља да се постигне нека имовинска корист, у том случају ће се фингирање односити на одређено лице као извршиоца насилне обљубе. Са друге стране, код мотива добијања одобрења за легалан побачај, приписивања силовању добијене полне болести или оправдања трудноће ван брака, најчешће се лажна пријава и фингирање силовања односе на непознатог учиниоца. Патолошки мотиви фингирања могу се односити како на познатог, тако и непознатог извршиоца.

У пракси, криминалиста се, по правилу, среће са следећим облицима фингирања силовања:

1. жртва пријављује силовање које је, према њеним наводима, извршило непознато лице. Циљ такве пријаве није оптужба одређеног лица као извршиоца, већ оправдање последица претходне обљубе, попут трудноће ван брака, добијања одобрења за легалан прекид трудноће, оправдања за добијену полну болест, односно жеља за већом пажњом и бригом у вези или унутар породице, када није реч о последици претходне обљубе;
2. жртва пријављује силовање и одређено лице као силоватеља. По правилу, у овим случајевима постоји сексуални и емотивни однос између наводне жртве и осумњиченог, из кога простичу разлози за фингирање и лажне пријаве. Најчешће је реч о емотивној или љубавној вези која је подразумевала једну или више добровољних обљуба између партнера. Разлози пријављивања су љубомора (партнер има другу везу, запоставља жртву изазивајући код ње љубомору и завист), освета (због раскида, преваре), принуда на брак, срам од затицања у добровољној обљуби са партнером, обично ван брака (од родитеља, супруга и сл.), жеља за деградацијом партнера, жеља да се постигне нека имовинска корист, жеља да се исходује прекид везе са особом која се оптужује, итд.;
3. жртва пријављује добровољну обљубу са партнером као силовање, уз фингирање трагова, као и ширег контекста у којем се обљуба дешава. Реч је о фингирању код кога женска особа умиш-

љајно, пре саме обљубе коју ће пријавити као силовање, планира место и време где ће се обљуба десити, као и које мере и радње ће предузети како би обезбедила релевантне трагове и евентуалне сведоке. Место и време обљубе обично се дефинишу на начин да трећа лица могу чути позиве у помоћ наводне жртве, док се трагови измишљеног силовања обезбеђују лукавством и захтевом од партнера да сам чин обљубе буде груб, уз међусобно гребање, уједање и сл. Током или при крају сексуалног односа жртва може почети да дозива у помоћ, да гребе или уједа партнера, чупа га за косу и сл, што ће чути комшије или пролазници, или након страствене обљубе, иза које остају трагови сперме, вагиналног секрета, уједа и гребања, уз фингирање трагова борбе у просторији у којој се десила обљуба, лажна жртва може позвати полицију и пријавити силовање. Најчешћи разлози фингирања ове врсте су ниске побуде, попут мржње или освете садашњем или бившем партнеру због раскида везе, неузвраћене љубави, преваре или друге повреде наводне жртве од стране партнера (реалне или умишљене).

Ищенко и Топорков (Ищенко, Топорков, 2006:557-558) запажају да на могућност лажног пријављивања силовања указују следеће чињенице, које, наравно, треба схватити само као индиције: 1) ако је пријава силовања уследила након протекла дужег времена од инцидента, или под притиском родбине или пријатеља жртве; 2) ако је реално мала вероватноћа да се силовање десило у датим околностима, према наводима жртве; 3) постојање одређених контрадикторности у самом исказу жртве, или између исказа жртве и чињеничног стања на лицу места или на осумњиченом; 4) знаци менталног обољења на страни жртве; 5) убедљивост аргумената осумњиченог који негира наводе пријавиоца; 6) позитивне особине личности осумњиченог које указују на малу вероватноћу да је реч о силоватељу.

Постојање лажних пријава фингирања силовања мора да делује упозоравајуће на криминалисту и да га наведе на додатни опрез у самој истрази. Другим речима, као што се са посебном пажњом мора наступати према жртви – пријавиоцу, исто тако треба бити опрезан и према осумњиченом, јер је можда реч о невином лицу (Swanson, et al., 2003:352). Криминалистичке истраге силовања у којима жртва пријављује насилну обљубу, док осумњичени тврди да је обљуба била добровољна, јако су комплексне и у њима централно место заузима питање *пристанка*, тј. да ли га је на страни пријавиоца (жртве) било или не. То важи и за случајеве фингирања у којима се добровољна обљуба пријављује као насилна, а партнер као силоватељ. Ипак, свакако највећи изазов за криминалисте представља фингирање у коме се консенсуални сексуални однос прика-

зује као силовање, уз фингирање трагова и ширег контекста догађаја у коме се обљуба дешава. У њему постоје како материјални трагови, тако и искази лица (жртве и сведока) који иду у прилог тезе да је у питању силовање, док сумњу у такву реалност једино узрокује исказ осумњиченог. Зато се у тим случајевима посебна пажња мора посветити постојању мотива фингирања и његовој провери, односно истраживању претходног односа потенцијалне жртве и осумњиченог.

Свака контрадикторност у исказу жртве и нелогичност трагова на лицу места, одећи и телу актера наводно насилне обљубе (тзв. *негативне чињенице*, тј. одсуство или присуство чињеница које по логици ствари требају, односно не требају бити присутне), представљају основ за расветљавање и ослобађање невино окривљеног лица. Наводна жртва измишља сам догађај и његов ток, приликом поновног испитивања покушава да се сети онога што је првобитно казала, неки детаљи долазе у супротност са објективним стањем ствари (на лицу места, на телу и одећи жртве, на телу и одећи осумњиченог) и информацијама добијеним током претходног испитивања, и тсл. Суочавање пријавиоца, односно наводне жртве, са осумњиченим у циљу отклањања контрадиција у њиховим исказима, такође има велики значај у откривању лажне пријаве силовања.

Форензичко-медицински преглед и испитивање стања жртве силовања

Тело жртве је основни и кључни носилац материјалних доказа код кривичног дела силовања. Форензичко-медицински преглед и испитивање стања жртве би, по правилу, требало да се обавља у медицинским установама, од стране лекара одређене специјалности, пре свих лекара судске медицине и гинеколога, као и једног форензичара (криминалистичког техничара). Уколико је то могуће, било би добро да прегледу и испитивању стања жртве, уз наведена лица, присуствује и криминалиста специјализован за проблематику сексуалних деликата.

С обзиром на то да су многи трагови повезани са силовањем осетљиве природе и подложни брзим променама, време је драгоцен фактор у њиховом проналажењу и евидентирању, односно анализи.³ Зато жртву треба

³ Дужина временског интервала од извршеног сексуалног насиља до медицинског прегледа је кључна и критична за сам налаз, посебно у односу на повреде гениталних органа. Уколико се преглед не изврши у прва 72 сата од насилне обљубе, вероватноћа да ће се документовати гениталне повреде значајно се смањује – другим речима, повреде на слузокожи полних органа веома брзо зацељују. Тако, нпр., Adams и Knudson наводе да су тек у око 32% прегледаних жена жртава силовања констатовали гениталне повреде, при чему такву, релативно ниску фреквентност објашњавају чињеницом да је само 26, од укупно 204 жртве, било подвргнуто прегледу у прва три дана (72 сата) након силовања (навед. према Алемпијевић et al., 2006). Алемпијевић и сарадници су у свом истраживању, које је обухватило 113 случајева силовања, од почетка 1995. до краја 1999. године, утврдили да је преглед жртава у 84% случајева извршен у прва три дана након сексуалног

одвести у медицинску установу што је пре могуће, где ће је полицијски службеник, уколико то већ није учињено, укратко испитати уз присуство доктора или медицинске сестре. Релевантне информације прикупљене током прелиминарног испитивања олакшаће лекару проналажење трагова. По правилу, лекар прво узима историју болести од жртве, након чега прелази на детаље који се тичу самог силовања. Подаци о последњој менструацији, последњем сексуалном односу, модрицама задобијеним независно од силовања, као и остале чињенице, представљају веома битне информације. Уколико жртва на себи носи одећу у којој је била нападнута, она ће бити прегледана од стране лекара и форензичара како би се на њој уочили, фотографисали и адекватно третирали релевантни трагови (трагови сперме, крви, цепања, траве, земље и сл.). Након тога одећу треба скинути са жртве и дати јој нешто друго да обуче, док се скинута одећа, сваки комад одвојено, пакује у папирне вреће и шаље на детаљне форензичке претраге.

Након узимања историје болести, лекар треба да изврши комплетан физички преглед жртве. У неким случајевима се, што је погрешно, врши преглед само гениталне области, при чему се многи битни докази са осталих делова тела пропуштају. Проналазак и евидентирање било које посекодине, модрице, раздеротине или контузије треба унети у лекарски извештај. У ову сврху је веома корисна примена *анатомских дијаграма*, у којима се брзо и прецизно уносе места повреда. Било који траг траве, земље, вегетације, осушене сперме, осушене крви, ишчупаних длака, влакна и сл., треба евидентирати и унети у записник. Присуство осушене семене течности, осушене крви и осушене пљувачке (на месту уједа) може бити посебно корисно, јер се на основу тих трагова врши ДНК анализа. У циљу проналаска трагова сперме користи се УВ лампа, с обзиром да сперма под овим зрацима флуоресцира. Фотографисање уочених и описаних трагова на телу жртве треба да врши форензичар, односно криминалистички техничар. Некада лекар може проценити, нарочито ако је од силовања до прегледа прошло јако мало времена, да ће се модрице у пуној мери исказати тек за један дан, када поплаве или поцрне. У том случају се, уз консултацију са жртвом, може поново обавити њен преглед и фотографисање таквих трагова.

Циљ форензичко-медицинског прегледа и испитивања стања жртве је да се уоче и документују физичке повреде које су наступиле услед напада, да се открију биолошки трагови настали услед примене силе и обљубе, као и да се уоче, документују и изузму сви други трагови са одеће и тела жртве који су у вези са извршеним кривичним делом. Форензичко-меди-

насиља, с тим да је нешто више од половине жртава (52%) прегледано у току првог дана. Преглед жртве је у 92 случаја (81,4%) извршио један лекар, а у осталим случајевима два, три или четири лекара различитих специјалности (Алемпијевић et al., 2006:408-413).

цински третман жртве силовања обично обухвата бројне радње, укључујући одговарајућу обраду рана, огреботина, крвних подлива и трагове угриза (могућност трагова пљувачке), прикупљање назалне слузокоже, оралних, вагиналних и ректалних узорака, преглед и анализу одеће коју је жртва носила током напада, узимање узорака испод ноктију жртве, као и сваког страног материјала или остатака на телу жртве (нпр. прљавштине), других супстанци које могу бити у облику мрља на телу жртве, стидних длака (које могу припадати и нападачу), узимање узорака крви и урина за токсиколошко испитивање (утврђивање присуства алкохола, опојних дрога), тестове на трудноћу и сексуално преносиве болести итд. Поред претходно наведеног, важно је и узимање *компаративних (неутралних) узорака* од жртве, њеног партнера, члана породице и сл. Компаративни узорци се прикупљају да би се утврдило да ли други трагови, тј. материјални докази (узети са тела жртве, одеће или са места злочина) припадају жртви, њеном партнеру или неком другом, односно силоватељу. Ови узорци се обично односе на крв, сперму, пљувачку, власи косе, стидне длаке, длаке са тела и влакна одеће.

Када је реч о одређивању ДНК профила из трагова сперме, који се могу пронаћи на телу и у телу жртве, њеној одећи, као и на месту извршења, треба имати у виду да сперму, односно семену течност, сачињавају сперматозоиди и секрет. Да би се могла извршити ДНК анализа и утврдити профил оставиоца, неопходно је да у трагу сперме, тј. узорку има сперматозоида. Детектовање сперме и њена сепарација (одвајање) од ћелија жртве представља круцијалан корак у идентификацији и типизацији ДНК профила учиниоца. Зависно од квалитета и количине трага сперме, ДНК профил оставиоца може бити утврђен или то, пак, није могуће учинити (недовољна количина материјала за анализу, његова контаминација, узорак потиче од више особа – нпр. више силоватеља код групног силовања). Уколико ДНК профил буде утврђен, његовим поређењем са ДНК профилом познатог или непознатог лица можемо имати *негативан* (упоређени ДНК профили се не подударају) или *позитиван* резултат поређења, односно претраге (упоређени ДНК профили се подударају, при чему вештак мора исказати и вероватноћу случајног подударања). Ипак, и у случајевима када се из узорка не може утврдити пун ДНК профил оставиоца, и тзв. *делимичан (парцијални) профил* може имати велики *индицијални* значај у даљем току истраге. На основу њега се може утврдити провизорна веза између два или више дела (што указује на серијског извршиоца), или помоћи у елиминисању осумњиченог – у случајевима истрага у којима се криминалиста суочава са идентификацијом непознатог силоватеља, парцијални профил може бити од драгоцене помоћи у смањењу броја осумњичених и усмеравању саме истраге у добром смеру (НМІС and НМCPSI, 2012:9).

Некада силоватељи користе кондоме у намери да спрече остављање биолошких трагова или да се заштите од сексуално преносивих болести. Ипак, и у таквим случајевима се на телу жртве могу пронаћи веома значајни, криминалистички релевантни трагови. Нпр., трагови праха који се користи у производњи кондома како се не би лепили при ролању (обично је то кукурузни или кромпиров скроб, аморфни силикон, пудер и сл.), трагови лубриканата (силоватељи често користе течни *лубрикант* или *вазелин* како би лакше остварили пенетрацију, као и презервативе са течним лубрикантима) и *спермицидеса* (крема или течност која убија сперматозоиде, најчешће је у употреби *нопохупол-9*), могу се пронаћи у унутрашњости вагине или ануса жртве, током форензичког испитивања (Swanson et al., 2003:360). Ако се такви трагови открију, могуће је одредити произвођача и марку кондома, што са криминалистичког аспекта може бити вишеструко значајно – могу се повезати злочини серијског силоватеља (користи исту врсту кондома), или се кондоми истог произвођања и марке, пронађени на месту злочина, могу касније пронаћи код силоватеља.

Посебну пажњу треба обратити на руке жртве и њене нокте, с обзиром да се жртва често брани гребањем нападача. Нокти могу бити поломљени или оштећени, док се у подноктном садржају могу наћи и биолошки трагови погодни за ДНК анализе (кожа, крв, мишићно ткиво, длаке). Уколико се сматра, или је она то сама изјавила, да је жртва била под утицајем неких психоактивних супстанци, узимају се узорци за токсиколошке анализе. Након прегледа екстремитета и торзоа жртве, следи преглед њених гениталија. Вагинални узорак се узима уз помоћ памучних апликатора, док ће се у случају исказа жртве да је током силовања дошло и до оралне или аналне пенетрације, узети брисеви и из уста и ануса жртве.

Трагови прикупљени форензичко-медицинским прегледом жртве силовања генерално се могу користити у три сврхе:

1. *утврђивање пенетрације* – присуство семене течности и сперматозоида у вагиналном каналу указује на вагиналну пенетрацију. Њихово одсуство не значи да пенетрације није било – разлог може бити дужи временски период од силовања до лекарског прегледа, силоватељ је користио кондом или није ејакулирао у вагини, лекар није узео адекватан узорак и сл. Треба имати у виду да семена течност и сперматозоиди у вагини могу бити присутни и од нормалног сексуалног односа, а не од силовања, што треба разјаснити кроз разговор са жртвом;
2. *утврђивање присилног сексуалног односа* – бројни трагови могу *указати* на то да жртва није пристала на сексуални однос. Поцепана или испрљана одећа, модрице, ишчупана коса, посекотине и остали трагови помажу у утврђивању постојања отпора током сексуалног односа;

3. *утврђивање идентитета силоватеља* – идентитет силоватеља може бити утврђен узимањем отисака прстију, трагова длака, влакана или крви са лица места. Поред тога, путем семене течности или ћелија са кореном длаке (посебно са свеже ишчупане косе) може се утврдити ДНК профил силоватеља.

Евидентиране и изузете биолошке и друге трагове (земље, траве, влакна и сл.) треба што пре доставити форензичкој лабораторији. У њој ће се извршити анализа самог трага и компаративне анализе са познатим и/или непознатим узорком.

Криминалистички разговор (интервју) са жртвом силовања

Са аспекта доказивања, криминалистички интервју (разговор) са жртвом је изузетно важан, с обзиром да је жртва обично једини сведок злочина. Једноставно речено, ако хоћемо да прибавимо информације о извршиоцу, највероватније је да ћемо их добити од жртве. Наравно, најкорисније је да жртва може да изнесе такве детаље који ће довести до идентификовања и хапшења извршиоца. У многим случајевима у којима је извршилац познат жртви, криминалиста ће од ње сазнати његово име. Ако се дође до те информације, истрага кривичног дела ће тећи без већих проблема – најпроблематичнија ставка код таквих случајева најчешће је утврђивање *пристанка* на чин обљубе. Интересантно је да је питање *пристанка* специфично и готово јединствено за кривично дело силовања – оно се ретко, можда и никада не јавља као релевантно питање код других злочина (Brandl, 2004:336).⁴

Криминалиста специјализован за сексуалне деликте по правилу није прва особа са којом жртва силовања разговара. Као и у већини других случајева, униформисана службена лица углавном прва реагују и разговарају са пријавиоцем кривичног дела, пружају помоћ жртви и/или је упућују у здравствену установу, обезбеђују лице места, лишавају слободе осумњиченог, раздвајају сведоке и тсл. Поред тога, врло је вероватно да ће жртва силовања пре криминалисте, имати контакт и са својим пријатељима, родбином, или медицинским особљем, због чега би му пре самог

⁴ Кључни елемент силовања је чињеница да се обљуба врши без *пристанка* (сагласности), односно против воље једног од актера сексуалног чина. Питање добровољности обљубе, односно (не) постојања *пристанка* је кључно у криминалистичким истрагама у којим осумњичени признаје да је са жртвом имао полни однос, али да је он био добровољан. Истовремено, питање *пристанка* је најтеже питање на које треба дати одговор везано за кривично дело силовања. Зашто? Зато што, хипотетички механизми добровољног и насилног сношаја, као и трагови који их прате, могу бити веома слични, чак и идентични, због чега не постоје материјални докази чије би постојање или непостојање апсолутно ишло у прилог добровољне или недобровољне обљубе, односно обљубе са или без *пристанка*.

разговора са жртвом било од помоћи да прво разговара са њима, како би имао јаснију слику о самом догађају и стању жртве.

Пре испитивања криминалиста би требало да се представи жртви и информише је о својој функцији. Жртви треба дозволити да поставља питања и охрабривати је у том правцу. Она може бити дезоријентисана, збуњена и преплашена, непријатељски настројена или емоционално сломљена и празна. Ипак, криминалиста мора задржати професионалан и, што је посебно важно, подржавајући став према жртви. Било какво непријатељско понашање жртве (нпр. љута је јер је полиција није пронашла и спасила, иако је дозивала у помоћ) треба преусмерити ка ултимативном циљу расветљавања злочина и проналажења силоватеља, уз наглашавање да сте ту да јој помогнете, да сте на њеној страни, да се осећате лоше због тога што се десило и да су питања која ћете поставити неопходна у циљу успешне истраге. Уколико криминалиста постигне да се жртва осећа као да је део *тима* са претходно наведеним циљем, обезбедиће њену максималну кооперативност и сарадњу, како тренутно, тако и убудуће.

Архаичним и сексистичким ставовима да жене провоцирају силовање или да га некада и заслужују јер саме себе доводе у такве ситуације, нема места у модерној криминалистичко-полицијској теорији и пракси. Поступање и понашање криминалисте током разговора може имати снажан ефекат на будућу сарадњу са жртвом у истрази и кривичном поступку. Жртви треба дозволити да сама доноси одлуке колико год је то могуће, како би поново почела да осећа контролу над својим поступцима и животом. Нпр., било би корисно дозволити јој да одлучи кад и где ће се обавити разговор, уколико не постоје снажни разлози да се он спроведе одмах. Жртва би требало да се изјасни и да ли ће нека трећа особа (рођак, пријатељ, адвокат) да присуствује њеном саслушању, докле год присуство такве особе не ремети истрагу. Ово се саветује да би се жртва осећала што комфорније током разговора. С друге стране, криминалиста не би требало да се понаша на начин да се жртва осети занемареном или запостављеном. Интерперсонална дистанца током разговора не сме бити премала, јер се тиме угрожава жртвин приватни простор и ограничава контрола њених поступака и кретања, која је већ била угрожена чином силовања. Додиривање жртве треба избегавати, осим уколико она то сама тражи – у неким случајевима криминалиста (обично женског пола) може постати и *раме за плакање* жртви. Ипак, препоручује се да барем једна особа увек буде присутна током било каквог физичког контакта криминалисте са жртвом.

У криминалистичкој литератури се среће класификација начина излагања жртава силовања током криминалистичког разговора, која диференцира *конфузан*, *делимично конфузан* и *јасан* начин излагања, односно исказ жртве (Modly, 1996:20). Мора се признати да таква класификација

великим делом одговара ономе шта се заиста дешава у криминалистичкој пракси. Наиме, жртве често нејасно и конфузно износе чињенице о самом догађају, посебно ако је од силовања до разговора протекло веома мали период времена (неколико сати). То се објашњава чињеницом да су оне због извршеног дела у стању шока, уплахиране, застрашене, бесне и/или хистеричне. Ипак, криминалиста и таквом излагању, односно изјави, мора поклонити пуну пажњу, уз висок степен тактичности и стрпљења. Делимично конфузан начин излагања жртве је најчешће присутан у случајевима разговора са жртвом након протекла одређеног времена од извршења дела (обично 12 до 24 часа). Излагање жртве је у овом случају обично конфузно у једном свом делу, најчешће у сегменту који се односи на најкритичније моменте догађаја (нпр. да ли се радило о оралном или аналном сексу, колико је однос трајао, да ли је силоватељ ејакулирао и сл.). У осталом делу исказа жртва јасно и хронолошки описује догађај, све до момента када практично треба да опише сам чин силовања. Трећи, јасан начин излагања жртве обично се среће код тзв. *закаснелих* пријава (након протекла дужег временског периода), мада није искључен ни у било ком другом случају.

Ипак, претходно наведена подела начина излагања жртве, уколико се схвати дословце и безусловно, често може бити и штетна. Наиме, она донекле подржава уврежено мишљење да жртва силовања током давања исказа, посебно у случајевима када је протекло кратак период времена од самог догађаја, мора бити у шоку, узнемирена и преплашена, те говорити конфузно или макар делимично конфузно. На основу таквог стереотипа, неупућен или неискусан криминалиста може доћи до закључка да жртва, уколико се не понаша у складу са њим, не говори истину, уз констатацију да делује *неочекивано смирено за особу која је силована*, или да *не испољава знакове узбуђености типичне за силовану жену*.⁵ Криминалиста треба да зна да особе које се налазе у озбиљној емотивној кризи не морају одмах да испоље патњу и бол, како се то можда очекује. Није неуобичајено да жртва силовања буде потпуно смирена, и да приликом испитивања испољи завидну самоконтролу. Зато не треба мислити да у таквим слу-

⁵ Како истичу Tong и сарадници (Tong et al., 2009:179), важан фактор који утиче на криминалистичке истраге силовања јесте постојање *стереотипа стварног силовања*, који је широко распрострањен у јавности, укључујући и припаднике полиције, тужилаштва и судства. Према њему, да би се силовање сматрало стварним, односно реалним, оно мора испунити одређене критеријуме, од којих се посебно издвајају: 1) силовања се дешавају између странаца; 2) силовања се врше на пустим, напуштеним локацијама; 3) силовања прати принуда од стране силоватеља, која се најчешће манифестује кроз употребу физичке снаге и оружја, и 4) услед примене принуде, жртва током силовања мора бити физички повређена. Утицај стереотипа *стварног силовања* је вишеструк. Тако нпр., уколико се конкретно силовање не подудара са наведеним критеријумима, мање су шансе да га жртва уопште пријави, а уколико га пријави, велика је вероватноћа да ће бити сумњичена за лажну пријаву или осуђивања за допринос извршења дела. С друге стране, жртва која пријављује силовање које се уклапа у профил стварног силовања, биће далеко озбиљније схваћена, како од саме средине, тако и од полиције.

чајевима она можда није искрена. Такав закључак, донет само на основу једне околности, брзоплет је и опасан за даљи ток криминалистичке истраге, посебно за даљу сарадњу жртве, у случају да јој се укаже на *мане* њеног понашања. Сумња да се у конкретном случају можда ради о лажној пријави мора бити конституисана на основу свих расположивих околности, како исказа жртве, тако и исказа других лица, уз посебно вредновање материјалних доказа. При томе увек треба имати у виду и опасност од секундарне виктимизације жртве, уколико се сумња искаже, а покаже се као нетачна.

Криминалиста треба да охрабри жртву да исприча своју причу, у приповедном тону, од почетка до краја, без прекида. Детаљно бележење није неопходно у овој фази разговора, јер има негативан утицај на његов ток. Довољно је да се запишу кључне речи, док се пажљивим слушањем жртви поклања пуна пажња. У случајевима када жртва није у стању или не може да исприча цео догађај без прекида, криминалиста би требало да користи кратка, отворена питања која се односе на тренутне информације које је изнела, попут: – *И шта се десило после?* или – *Шта је он после рекао?* Ова питања никада не би требало да имају оптужујући или осуђујући призив (Warren, 2006:111).

Пригодно је да криминалиста користи предност природних пауза у жртвиној нарацији, посебно оних које се праве када лице прелази са једног сегмента приче на други, како би брзо сагледао оно што је речено и тражио разјашњење за било које питање. У исто време то ће омогућити да и сама жртва сагледа своју причу кроз *визуру* криминалисте и евентуално исправи оно што је можда погрешно схваћено или протумачено, односно недовољно разјашњено. Ипак, тако нешто не треба схватити као детаљно и дубиозно испитивање које ће ометати жртвино излагање, већ као кратке, разјашњавајуће паузе, које ће истовремено показати жртви да је слушате. Док слуша жртву, криминалиста мора идентификовати оне информације које могу бити потврђене од стране сведока или које могу бити проверене на неки други начин, што ће послужити за верификацију жртвиног исказа и редоследа догађаја који су саставни део криминалног случаја. Веза силоватеља и жртве може бити далека или блиска (интимна). Важно је да криминалиста током разговора са жртвом идентификује тип и дубину те везе, зато што ће то обликовати срж саме истраге. У случајевима када у прошлости (пре силовања) није било блиске или интимне везе, криминалиста ће морати да документује и касније провери оне догађаје који су довели до самог напада, односно силовања. Ако је реч о интимној вези силоватеља и жртве, криминалиста ће идентификовати природу и интензитет такве везе и обратити посебну пажњу на жртвин *непристанак* на обљубу. У неким случајевима такав непристанак ће бити евидентан и манифестован кроз документовање физичких повреда које је

жртва претрпела, док ће у другим морати да се тумачи и анализира сложен интерперсонални однос дугогодишњих партнера.

Током излагања жртве криминалиста ће се срести са делом приче којим она описује сексуални чин и интимне делове тела, као и људе. Он треба да утврди да ли је жртва способна да разуме и сведочи о сексуалним радњама силоватеља, попут недовољне ерекције, преране ејакулације, оралне, аналне или вагиналне пенетрације и сл. Важно је да схвати жртвину терминологију и да је разуме, при чему одређене термине или изразе својствене жаргону или сленгу треба разјаснити. На пример: – *Кад кажете да вас је натерао да му „попушите“, мислите да вас је натерао да ставите његов пенис у ваша уста?* (Warren, 2006:113). После оваквог типа разјашњења било би прикладно да криминалиста током остатка разговора користи употребљени(е) термин(е) жртве. С друге стране, криминалиста треба да користи анатомско-медицински коректну терминологију и дескрипцију, осим ако жртва употреби сленг или жаргон прва, или јој је таква терминологија непозната. Много пута малолетници и деца, као и одрасли, имају термине везане за пол и секс који су на неки начин *тепање* за делове тела којима одговарају – криминалиста треба да одреди и забележи права значења таквих израза (нпр. *мишко, рибица, дуда* и сл.). Успешно интервјуисање одрасле особе, жртве сексуалног напада свакако је изазов за криминалисту, али нема сумње да је интервјуисање детета жртве сексуалног напада посебно тежак задатак. Вођење разговора са дететом у овим случајевима захтева познавање и владање посебним комуникативним вештинама, познавање дечје психологије и различитих додатних метода интервјуисања, као што су коришћење слика, цртежа и анатомских лутака. Без обзира на узраст или друге карактеристике жртве, разумевање и емпатија од стране криминалисте током интервјуа су апсолутно неопходни (Brandl, 2004:337). У писаном извештају би требало користити тачне речи жртве, а не *пречишћене*, и поред тога што често могу бити вулгарне (Warren, 2006:113).

Када жртва заврши своје излагање, криминалиста њену причу треба да упореди са информацијама које је, пре њене изјаве, добио од полицијских службеника, медицинског особља, социјалних радника, адвоката, пријатеља или рођака жртве, тражећи било какву недоследност и њено разјашњење. Тако нпр., криминалиста може увидети да је жртва описала силовање, али да је изоставила да помене акт оралног или аналног насиља, што је претходно обелодањено доктору или медицинској сестри. Једноставно, то се може приписати осрамоћености жртве, али се таква недоследност мора одмах уклонити. Жртва треба да буде информисана да силовање може укључивати многе бизарне, незаконите и насилне радње које криминалиста треба да идентификује и наведе у истражним актима. У свом исказу жртва може изоставити и неке своје радње и поступке којих се стиди

или за које мисли да су допринели нападу, као што је добровољно узимање дроге или претходни однос са оптуженим уз пристанак. Питања у погледу ових чињеница морају се поставити на начин да не делују оптужујуће, уз уверавање жртве да такво понашање никако није оправдање за принудну обљубу силоватеља. Када обавља разговор са жртвом тзв. *центлмена силоватеља*⁶, криминалиста мора имати у виду да жртва може осећати сопствену кривицу за силовање зато што није пружила довољно снажан отпор или зато што је партиципирала у самом чину обљубе, слушајући захтеве силоватеља, често истичући и његову љубазност. Зато је тактички препоручљиво да се жртва у овим случајевима охрабри речима да је поступила исправно у датој ситуацији, те да је на тај начин избегла непотребно или прекомерно повређивање или смрт. Поред тога, у пракси нису ретки случајеви непотпуних и контрадикторних изјава стварне жртве силовања, из разлога ретроградне или антероградне амнезије, до које посебно долази у случајевима изненадних напада ноћу, на мрачним местима, с леђа. Разјашњујућа питања не треба постављати једно за другим, јер би се тиме могао створити утисак да криминалиста не верује жртви. Користећи се жртвиним излагањем као водичем, ова питања треба убацити у разговор на примереним местима.

Када је реч о вредновању исказа жртве силовања, треба узети у обзир чињеницу да је њена моћ запажања, памћења и репродуковања перципираног, како смо претходно истакли, мање-више смањена због природе самог дела. Силовање је тешко и трауматично искуство, које за жртву представља страховит ударац и изазива велике психофизичке патње и бол. Зато све време током разговора са жртвом криминалиста мора имати на уму њено емоционално стање – током кривичног дела она је доживела губитак контроле над својим животом и телом, може осећати кривицу, страх од непознатог или онога што је чека у поступку, одговорност или срам итд. Као и у другим криминалистичким истрагама, криминалиста би током разговора са жртвом силовања требало да утврди што више чињеница о самом догађају и његовим актерима, посебно (упореди са Warren, 2006:113-114):

1. карактер односа између жртве и осумњиченог (познанство, веза, странац);
2. да ли је између њих постојала било каква сексуална активност у

⁶ Према једној од заступљенијих типологија силоватеља која се заснива на доминантним психолошко-мотивационим факторима, постоје три врсте силоватеља, и то: 1) силоватељ моћи (у оквиру кога се разликује насилни и ненасилни силоватељ моћи); 2) силоватељ из беса; и 3) силоватељ садиста. Како истиче Berger, код ненасилног силоватеља моћи или силоватеља центлмена сила и претња су присутне само у границама савладавања отпора жртве током чина обљубе, тако да она може остати неповређена (евентуалне телесне повреде су пре нанете случајно, него намерно). Честа је и претња оружјем којег обично нема код себе. Ова врста силоватеља са жртвом обично проводи кратко време, али ако му ова повлађује може остати и дуже, у ком случају јој се може и поверити. Током силовања често ласка жртви и настоји да је сексуално задовољи, тражи од жртве да сама скине одећу са себе. Након силовања може потражити жртву и извинити јој се или затражити нову обљубу (навед. према The National Center for Women and Policing, 2001).

- прошлости, добровољна или принудна;
3. како су се жртва и осумњичени нашли на месту силовања, начин на који су дошли и отишли са лица места;
 4. личне податке, адресу, запослење осумњиченог, ако је познат жртви;
 5. лични опис осумњиченог, укључујући младеже, тетоваже или било какав телесни деформитет, посебно на деловима тела који нису јасно видљиви, попут предела гениталија, уколико је непознат жртви;
 6. поступање осумњиченог према жртви пре, током и након силовања, карактер употребљене принуде од стране осумњиченог;
 7. да ли је учинилац користио неко омамљујуће средство (алкохол, дрогу) како би елиминисао или лакше сломио отпор жртве;
 8. шта су разговарали пре, током и након силовања, које термине и речи је користио силоватељ;
 9. понашање жртве пре, током и након напада, укључујући време протекло између силовања и пријављивања;
 10. да ли је било сведока догађаја или других доказа познатих жртви који потврђују силовање;
 11. да ли су уз силовање извршена и нека друга кривична дела (нпр. разбојништво);
 12. да ли је осумњичени користио жртвину одећу, пешкире или друге материјале да се обрише након обљубе;
 13. да ли се жртва купала или прала пре медицинског прегледа;
 14. да ли је жртва видела осумњиченог након напада и где;
 15. да ли је жртва у току дана, пре самог силовања, имала сексуалне односе са било ким, укључујући и осумњиченог.

Ако силовање није извршио неко кога жртва познаје или препознаје, и зато не може да изнесе име осумњиченог, онда је задатак идентификовања и хапшења нападача много тежи. У овим случајевима детаљи које жртва даје о карактеристикама и радњама нападача могу бити од велике користи. Поред основног описа нападача (нпр. његова приближна висина, тежина, боја косе, грађа и сл.), и други детаљи могу бити од помоћи у његовој идентификацији. Нпр., током контакта нападача и жртве жртва може да примети тетоваже, необичне или изражене знакове (нпр. младеже), специфичан мирис силоватеља или друге карактеристике или начин понашања (нпр. начин ходања, говорне мане). Поред описа извршиоца, важно је да криминалиста жртви поставља и друга питања у вези са извршеним кривичним делом. Одговори који се тичу природе и околности напада могу пружити увид у тип личности силоватеља, његов *modus operandi*, као и друге информације од значаја за откривање његовог идентитета и припрему најефикасније тактике саслушања када буде лишен слободе.

Током разговора жртви силовања би требало поставити следећа питања:

1. Који је метод приступа користио извршилац? Да ли је преварио или изиграо жртву да задобије њено поверење? Да ли је одмах применио силу? Да ли је жртву напао изненада?;
2. Како је извршилац одржавао контролу над жртвом током догађаја? Да ли се служио вербалним претњама, показивао оружје, користио оружје, употребио другу силу?;
3. У ком обиму је извршилац употребио физичку силу?;
4. Да ли је жртва пружала отпор и ако јесте, како? Да ли је жртва нанела повреде нападачу? Ако се нападач идентификује, да ли се те повреде могу видети?;
5. Ако је жртва пружала отпор, које су биле реакције извршиоца? Да ли је променио захтев, нудио какав компромис, претио, примењивао силу?;
6. Да ли је нападач током насилне обљубе имао одређене сексуалне дисфункције, попут ерективне инсуфицијенције (слаба ерекција), превремене ејакулације, немогућности ејакулације или условљене ејакулације? Корисно је напоменути да се ове особине нападача могу јављати и у односу са његовим партнером, и када се осумњичени идентификује ове информације се могу потврдити;
7. До које врсте сексуалних чинова је дошло током напада и којим следом? Ова информација може пружити увид у мотив, склоности и искуство извршиоца. Анални напад може указивати на то да је извршилац био у затвору;
8. Које су биле вербалне активности силоватеља? Да ли је користио посебне, необичне речи или фразе? Разумевање језика који извршилац користи може помоћи да се утврди *modus operandi* и мотив напада. Вербална активност нападача такође може указати и на његов идентитет;
9. Да ли је жртва била приморана да нешто говори или ћути? Које су речи и фразе коришћене? И ове информације могу указати на мотив и карактеристику силоватеља;
10. Да ли је било изненадне промене става/понашања извршиоца током напада? Да ли жртва може изнети неке претпоставке о томе шта је могло узроковати такву промену?;
11. Које је мере предострожности предузео извршилац? Нпр., да ли је носио маску? Да ли је мењао глас? Да ли је наредио жртви да се истушира? Опис мера предострожности које је извршилац преузео могу послужити као индикатор искуства извршиоца;
12. Да ли је извршилац нешто узео од жртве или са места злочина? Да ли ти предмети имају доказну вредност (нпр. одећа са биолошким

- траговима), личну вредност (нпр. фотографије жртве) или новчану вредност (нпр. накит)?;
13. Да ли жртва има разлога да верује да је била унапред одабрана? Нпр., да ли јој је позната нека воајерска активност или прикрадање у кући или у комшилуку? Да ли је скоро примила неки необичан телефонски позив или поруку? Ако је жртва била праћена и осматрана, постоји вероватноћа да је нападач и раније хапшен за провале, прикрадања или воајеризам.

Када је разговор завршен, криминалиста би жртви требало да пружи информације о даљим поступцима у истрази, као и о евентуално покренутом кривичном поступку, те о томе да ће наставити да тражи и друге доказе о кривичном делу и његовом извршиоцу, укључујући и разговоре са сведоцима и осумњиченим. Криминалиста, као и остали полицијски службеници, треба да се побрине о свим питањима која се тичу личне безбедности жртве, те да предузме неопходне кораке како би се она осигурала од нове виктимизације (могућа освета особе коју пријављује као извршиоца, његових пријатеља или рођака, прекор или осуда средине, шиканирање током криминалистичке истраге и судског поступка и сл.), са чим је треба и упознати како би се осећала безбедно. Жртви треба рећи да ће криминалиста бити у контакту са њом, те да није неоубичајено да се можда поново позове на додатне разговоре, препознавање или друге радње.

Уместо закључка

Саставни део криминалистичких истрага силовања, поред посматрања жртве као носиоца личних и материјалних доказа конкретног кривичног дела, представља и сагледавање њене личности изван тог контекста. Улога жртве у извршеном силовању посматра се вишеструко, од тога да је потпуно невина и случајно одабрана, до тога да је сама, својим поступцима и понашањем, у већој или мањој мери допринела сопственој виктимизацији. У том смислу, чињенице које се тичу карактера личности жртве, њених психичких стања и темперамента, образовања, друштвеног статуса, посла којим се бави, улоге у породици и сл., могу бити од значаја у давању одговора на питање зашто је управо та особа, и на такав начин, виктимизирана. Тиме се може доћи до профила личности потенцијалног учиниоца, с обзиром да одређени силоватељи управо траже жртву која им, на одређени начин одговара или их иритира (комплементарну или некомплементарну својој личности). Такође, вредновање исказа жртве силовања о самом догађају, посебно у случајевима када осумњичени оспорава њене наводе, те које ће се мере и радње даље предузети у циљу расветљавања догађаја, у великој мери зависе од информација које се тичу личности жрт-

ве, њеног карактера, прошлости и сл. Осим тога, карактеристике личности жртве које на одређени начин доприносе њеној виктимизацији, узимају се у обзир при дефинисању превентивних мера ради избегавања такве виктимизације убудуће. Зато криминалиста пре, током, као и након разговора са жртвом силовања мора прикупити што више информација о самој жртви и њеној личности, уз напомену да се то мора чинити на дискретан начин како жртва не би осетила да јој се не верује, или да се чак сумња у њену пријаву и доживљену трауму, те из таквих података извући одређене закључке. Жртва може и несвесно, кроз разговор, дати низ података везаних за своју личност, посебно оне који се односе на сопствену виктимизацију, биолошке, психолошке и социјалне факторе њене личности и сл.

Генерално, полиција и правосудни органи морају посвећивати посебну пажњу потребама жртава злочина, посебно у односу на поједине групе чланова породице, попут жена, деце, старих, болесних и/или особа са инвалидитетом (Бошковић:2009:94,95; Спасић, 2009:209). Извештај америчког Министарства правде (*US Department of Justice*) под називом *Први одговор жртвама злочина (First Response to Victims of Crime)* нуди неколико предлога криминалистима (истражитељима) како да одговоре жртвама сексуалних напада (Brandl, 2004:335-336):

1. Безусловно пружите подршку жртви и дозволите јој да изрази своја осећања. Приближите јој се смирено, јер ако показујете бес према злочину то може интензивирати постојећу трауму код жртве;
2. Интервјуишите жртву изузетно осећајно. Време које она треба да проведе на евоцирању детаља злочина непознатим особама сведите на минимум. Питајте жртву да ли би више желела да прича са мушкарцем или женом. Ако је могуће, само један криминалиста би требало да обави први интервју и буде задужен за даљу истрагу;
3. Упамтите да је нормално да жртва жели да заборави детаље кривичног дела, које јој је тешко да прихвати. охрабрите је да изврши медицински преглед и добије медицинску негу. Објасните зашто су медицински и форензички прегледи важни;
4. Охрабрите жртву да потражи савет и упутите је на службу која јој у томе може помоћи;
5. Жртву треба интервјуисати на мирном и непрометном месту. Често се оне упућују у болницу пре него што се уопште и контактира полиција. У таквим случајевима најбоље је да се први полицијски интервју са жртвом обави у некој празној просторији у болници.

Литература

1. Алексић, Ж., Шкулић, М., (2002). *Криминалистика*, Досије, Београд.
2. Алемпијевић, Ћ. et al., (2006). *Телесни прегледи жртава сексуалног*

- криминалитета на територији града Београда*, Српски архив за целокупно лекарство, год. 134, бр. 9-10.
3. Војанић, N., (2006). *Kriminalistička procedura kod krivičnog djela silovanja*, doktorska disertacija, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo.
 4. Бошковић, М., (2005). *Криминалистика методика*, Полицијска академија, Београд.
 5. Бошковић, Д., (2009). *Спречавање насиља у породици*, Безбедност, год. 50, бр. 3, Београд, стр. 93-104.
 6. Brandl, S. G., (2004). *Criminal Investigation – An Analytical Perspective*, Boston, Pearson Education.
 7. Griffiths, G. L., (1992). *Psychological Factors – The Overlooked Evidence in Rape Investigations* (prevod), Izbor, Zagreb, год. 32, br. 2.
 8. Davison, G. C., Neale, M. J., (1999). *Psihologija abnormalnog doživljavanja i ponašanja*, Naklada Slap, Jastrebarsko.
 9. Ищенко, Е. П., Топорков, А. А., (2006). *Криминалистика*, Инфра-М, Москва.
 10. Jordan, J., (2004). *Beyond belief? Police, rape and women's credibility*, Criminal Justice, vol. 4, no 1.
 11. Kanin, E. J., (1994). *False rape allegations*, Archives of Sexual Behaviour, 23(1).
 12. Kelly, L. et al., (2005). *A gap or a chasm? Attrition in reported rape cases*, Home Office Research Study 293, London.
 13. League, H., (1985). *Unlawful sex: Offences, victims and offenders in the criminal justice system of England and Wales*, London: Waterlow.
 14. Marinković, D., (2012). *Kriminalistički relevantne klasifikacije silovanja*, NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo, год. 17, br. 2, Београд, стр. 53-72.
 15. Modly, D., (1996). *Metodika istraživanja silovanja*, Ministarstvo unutrašnjih poslova Hrvatske, Zagreb.
 16. Поповић, М., (2010). *Кривична дела против полне слободе*, Безбедност, год. 52, бр. 1, Београд, стр. 109-127.
 17. Спасић, Д., (2009). *Модели заштите од породичног насиља у Републици Србији*, Безбедност, год. 50, бр. 3, Београд, стр. 208-221.
 18. Swanson, C. R. et al., (2003). *Criminal Investigation*, New York: McGraw-Hill.
 19. Tong, S. et al., (2009). *Understanding Criminal Investigation*, A John Wiley & Sons, Ltd, Publication.
 20. The National Center for Women and Policing, (2001). *Successfully Investigating Acquaintance Sexual Assault*, A National Training Manual for Law Enforcement; Internet:<http://www.mincava.umn.edu/documents/acquaintsa/supplemental/suspectmaterials.html>
 21. Feist, A. et al., (2007). *Investigating and detecting recorded offences of rape*, Home Office, Online Report 18/07.

22. Hazelwood, R., Burgess, W., ed., (2001). *Practical Aspects of Rape Investigation – A Multidisciplinary Approach*, CRC Press.
23. HMIC and HMCPSI, (2012). *Forging the links: Rape investigation and prosecution*, A joint review by HMIC and HMCPSI, London.
24. HMCPSI and HMIC, (2007). *Without Consent – A Report on the Joint Review of the Investigation and Prosecution of Rape Offences*, London.
25. Warren, J. S., (2006). *Criminal Investigation for the Professional Investigator*, Boca Raton, CRC Press, Taylor and Francis Group.

The Position and Role of the Victim in Criminal Investigations of Rape

Abstract: *Rape is one of the most traumatic forms of victimization and in most cases its emotional consequences exceed the effects of physical trauma. It is therefore important that crime investigators should be especially careful when dealing with victims and the negative experiences the victims have suffered, showing sensitivity to their needs. Crime investigators who are compassionate and sincere, who provide comfort, can create a positive atmosphere in which the victims are likely regain the sense of control over their lives and actions and decide to assist in the investigation. This applies to all criminal offences, but is particularly true in the investigation of rape cases.*

A rape victim can provide crucial evidence of the criminal offence and the perpetrator. It is the victim in most cases who reports the act of sexual violence and gives a statement regarding the event itself and the perpetrator. Still, the fact that there is a high percentage of rape cases that go unreported requires special tactfulness and skilful crime investigation aimed at persuading the victims to cooperate, in the first place by reporting such criminal offences and their potential perpetrators. On the other hand, the cases of false rape reports and staged rape cases call for caution in the criminal investigations, in order to avoid double hazard – distrust of the victim's claims and possible secondary victimization in the case of actual rape and prosecution or possible conviction of innocent persons as rapists. The paper discusses the basic aspects of the victim's role in the criminal investigations of rape, starting from reporting the criminal offence and its perpetrator (taking into account the reasons for failure to report and staging rape), followed by the forensic and medical examination of the victim, to the interview with the victim, which is a particularly complex stage of the investigation.

Keywords: *rape, rape victim, staged rape, forensic examination of the rape victim, forensic interview with the rape victim.*